

KAKO ISLAMSKOJ TRADICIJI U BOSNI I HERCEGOVINI VRATITI NJENU ŽIVOTVORNU ULOGU?

Zuhdija HASANOVIĆ

Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu

zuhdija.hasanovic@fin.unsa.ba

SAŽETAK: Savremeni čovjek, posebno musliman i muslimanka u Bosni i Hercegovini i izvan nje, u ovim postratnim vremenima, zbog različitih razloga (globalizacije, asimilacije i marginalizacije, industrijalizacije i ubrzanog načina života te zbog nasilnog uništavanja tradicije i njenih nositelja) svakodnevno se udaljava od tradicije. Ako je to sasvim razumljivo kada su u pitanju negativne prakse koje su izgubile smisao i razlog postojanja, nezamislivo je da se odričemo tradicije koja nosi naše duhovne, moralne i intelektualne vrijednosti, koja nas inspirira, potiče na dobro, snažniji angažman, budi najljepše emocije i jača zajedništvo. Posebno je to apsurdno kada se radi o uvjerenjima i učenjima koja su nam egzistencijalno važna, odnosno o onome što čini suštinu našeg postojanja i identiteta, čime ne gubimo samo tu posebnost, nego sebi oduzimamo smisao života i uskraćujemo mogućnost trajanja u vremenu i prostoru. Ovaj rad nas podsjeća na važnost tradicije, neophodnost povratka njoj i na najznačajnije modalitete koji će nam omogućiti povratak onom najboljem što su nam naši preci ostavili u amanet, a što se može ostvariti kroz obrazovni sistem na svim razinama, djelovanje naučnih i ustanova kulture, ali, prije i poslije svega, kroz kućni odgoj koji je temelj cjelokupnog našeg života i napretka.

Ključne riječi: tradicija, vrijednosti, identitet, smisao života, modernost, napredak

Uvod

Svjedoci smo da se mi, Bošnjaci muslimani i muslimanke, zbog različitih razloga, o kojima ćemo šire govoriti u nastavku teksta, svakodnevno udaljavamo od naše tradicije, da je potiskujemo, zanemarujemo i zaboravljamo, smatrajući je nepotrebnom, čak teretom za bolje planiranje i osmišljavanje budućnosti, jer istovremeno ne možemo gledati naprijed i nazad. Ako nam je zanemarivanje

tradicije prihvatljivo i razumljivo kada su u pitanju negativne pojave, običaji i prakse koji se prenose s koljena na koljeno, a izgubili su svoj smisao, razlog postojanja i prevaziđeni su te samim time sprečavaju nas da kvalitetnije organiziramo naš život i da snažnije iskoračimo u prosperitetniju budućnost, nezamislivo je da se odričemo tradicije koja nosi naše duhovne, moralne i intelektualne vrijednosti, koja nas inspirira, potiče na dobro,

snažniji angažman, budi najljepše emocije i jača zajedništvo.

Posebno je to apsurdno kada se radi o uvjerenjima i učenjima koja su nam od egzistencijalne važnosti, odnosno o onome što čini suštinu našeg postojanja i identiteta, čime ne gubimo samo tu posebnost, nego sebi oduzimamo smisao života i uskraćujemo mogućnost trajanja u vremenu i prostoru. Ovaj rad nas podsjeća na važnost tradicije i ukazuje

na neophodnost i modalitete povratka onom najboljem što su nam naši preci ostavili u amanet.

Struktura rada se, osim uvodnog dijela i zaključka, sastoji od tri osnovna poglavlja. U prvom je poglavlju definiran pojam tradicije i istaknut njen značaj, drugi dio govori o mogućim odnosima prema tradiciji, dok se u trećem dijelu analiziraju najznačajniji modaliteti povratka pozitivnim vrijednostima naslijeđenim od predaka.

Metodologiju korištenu u izradi ovog rada čini nekoliko različitih metoda koje su korištene u zavisnosti od teme koja se obrađuje u radu i načina njenog izlaganja te obuhvaća metodu deskripcije, metodu analize i sinteze i metodu apstrakcije i konkretizacije.

Prije nego pokušamo ukazati na glavne razloge našeg udaljavanja od tradicije i, s druge strane, na načine kako prevladati te probleme i tradiciji se posvećeno i kontinuirano postepeno vraćati uz njezino puno poštivanje i uvažavanje, neophodno je podsjetiti se šta je, ustvari, tradicija, u čemu je njena važnost i kakvi su uopće mogući odnosi prema tradiciji.

1. Značenje i značaj tradicije

Pojam tradicije (lat. *traditio*, grč. *paradosis*), koji se izvodi iz glagola *tradere* (predati drugom, uručiti, dostaviti, dati na čuvanje), odnosno od grčkog pojma *paradosis*, koji dolazi od glagola *paradidomi* što, također, znači *predati drugom*, jeste proces održavanja *vrijednosti, vjerovanja, ideja, znanja, načela, običaja* i njihovog predavanja i prenošenja unutar grupe, zajednice ili društva, s generacije na generaciju, s naraštaja na naraštaj, iz prošlosti u sadašnjost, usmeno, pisanim putem ili primjenom kako bi se budućim generacijama omogućavao kvalitetniji život.

Riječi tradicija i predaja, koje se često naizmjenično koriste, označavaju dva pojma: postupak predavanja ili prenošenja (*tradere*) i sadržaj onoga što se prenosi (*traditum* i *tradendum*). Međutim, budući da je ono što se prenosi

(predaje) uvijek i ono što treba prenositi (predavati) dalje, onda je s objektivnim, materijalnim pojmom predaje uvijek spojen i dinamički postupak prenošenja (predaje). (Kern i Niemann, 1994: 96)

Tradicija (ar. *nakl, turas, asar, taklid, sunne*), prema tome, jeste skup vrijednosti, uvjerenja, ideja, normi, običaja koji su sadržani u *historijskom pamćenju*, kulturnom identitetu pojedinaca, grupa, naroda i čovječanstva i proces njihovog čuvanja i prenošenja.

“Otuda tradicija predstavlja osnov ne samo socijalnog i kulturnog, nego progresa u svim sferama ljudskog djelovanja. Svako razmatranje kulture, naprimjer, zasnovano je danas na sagledavanju prošloga u kulturi, na kulturnom naslijeđu, na predanju, na razumijevanju onoga što je bilo.” (Božilović, 2010:115) O tome koliko je tradicija prisutna i važna u ljudskom životu, Božilović (2010:115) dalje kaže:

Sociološkim jezikom rečeno, čovjek kao društveno biće ukorijenjen je u tradiciji. Ona pomaže očuvanju identiteta jednog naroda i istovremeno doprinosi formiranju jasne slike življenja tog naroda u budućnosti. Tradicija jeste sadašnjost prošlog, ali ona je, ništa manje, i vizija budućeg. Tradicija je konstitutivni element svake kulture, jer potencijalno sadrži tvoračku dimenziju. Klica novog često se nalazi u najsmjelijim slutnjama i nagovještajima u prošlosti, a vrijednost prošloga očituje se u mogućnosti njegovog projektovanja u budućnost.

Marsel Mos je u svom djelu *Sociologija i antropologija* (1982) jasno istakao da se iza svake društvene pojave nalaze historija, tradicija, jezik i navike. Stoga je upozorio da “sociolog mora znati da je svaka društvena pojava, čak i kad izgleda nova i revolucionarna, kao, naprimjer, neki pronalazak, uprkos tome, uvijek krcata prošlošću. Ona je plod vremenski najudaljenijih okolnosti i mnogostrukih veza u historiji i geografiji. Nikada je, ni najvećim apstrahovanjem, ne treba

potpuno odvojiti od lokalne boje ni od historijske podloge”.

Danas je, međutim, tradicija postala sinonimom za ono što je staromodno i anahrono, zanimljiv ostatak prošlosti koji treba pospremiti u muzej ili čak teret koji nas sprečava da budemo prosperitetniji.

Interesantno je primijetiti da se naizgled i kroz Kur'an osuđuje tradicija, slijeđenje predaka i pozivanje na ranije generacije. Allah, dž.š., kaže:

A kada im se rekne: “Slijedite Allahovu Objavu!” – oni odgovaraju: “Nećemo, slijedit ćemo ono na čemu smo zatekli pretke svoje.” – Zar i onda kada im preci nisu ništa shvaćali i kada nisu na Pravome putu bili?! (El-Bekare:170. Vidi također: Lukman:21 i El-Ma'ide:104)

Međutim, Allah, dž.š., osuđuje tradiciju koja se suprotstavlja Objavi, vjerovanju u Božiju jednoću i univerzalnim vrijednostima. Ako tradicija omogućava prenošenje tih vrijednosti, ona je ne samo prihvatljiva, nego poželjna i neophodna.

Allah želi da vam objasni i da vas putevima kojima su išli oni prije vas uputi, i da vam oprosti. – A Allah sve zna i mudar je. (En-Nisa': 26)

Svaku dilemu o tome da li pozitivnu tradiciju treba uvažavati ili ne rješavaju riječi Božijeg poslanika Jakuba, a.s., i njegovih sinova koji se ne zadovoljavaju da istaknu samo ime Boga kojeg će vjerovati i kojem će se pokoravati, nego naglašavaju da su u istog Boga vjerovali i njihovi preci:

Vi niste bili prisutni kada je Jakubu smrtni čas došao i kada je sinove svoje upitao: “Kome ćete se, poslije mene, klanjati?” – “Klanjat ćemo se” – odgovorili su – “Bogu tvome, Bogu tvojih predaka Ibrahima i Ismaila i Ishaka, Bogu jednome, i mi se Njemu pokoravamo!” (El-Bekare:133)

S druge strane, na različite načine i u različitim formama Božiji poslanik Muhammed, a.s., traži od svojih savremenika, ali i kasnijih pokoljenja, da slijede njegov uzorni način života, tj. tradiciju koju uspostavlja, a za sebe

je rekao da on samo upotpunjuje ono što su raniji Božiji poslanici donijeli, govorili i radili. U jednom od tih hadisa kaže:

“Poslan sam da upotpunim plemenite vrline!” (Ahmed, *Musned*, br. 8.939 i El-Buhari, *El-Edeb el-mufred*, br. 273)

Tradicija je, prema tome, živa i mnogostruka snaga koja ne samo da je potrebna, nego je ključna za opstanak i razvoj ljudske civilizacije. Čak i kada neko putuje iz jednog mjesta u drugo, korisno je imati kartu koju su is crtali pojedinci koji su ranije prošli isti taj put, a kako da nije potrebna kada se radi o životnom putu?! Ovo ne znači da su ljudi prošlosti znali sve, niti da bismo se mi trebali držati starih formi bez obzira na njihovu korisnost ili primjenjivost. Ali, isto tako, ne bismo trebali ni odbaciti sve što prošlost čuva samo zato da bismo to isto uradili na svoj način.

Tradicija je poput slojeva piramide ljudske civilizacije, izgrađena od cigli iskustava. Bilo bi mudro uzeti ta iskustva kao temelj za nove slojeve koje naš naraštaj treba izgraditi. U protivnom, ne samo da omalovažavamo napore onih prije nas, nego također nećemo ostaviti ništa vrijednoga onima koji će doći poslije nas.

Đuro Šušnjić (1994:8-9) će pod pojmom tradicija označiti široku skalu kulturnih vrijednosti, izbor iz prošlosti istinskih vrijednosti, tj. “najbolji izbor iz historije; sve ono što je dobro rečeno i urađeno, što je izdržalo provjeru na stoljetnim iskustvima ljudi, i sačuvalo sebi mjesto u svijesti sadašnjih i budućih pokoljenja, i da sve to predstavlja provjeren način boravka čovjeka u svijetu i razvijanje njegovih duhovnih sposobnosti”.

U širem smislu pojam tradicije prožima sve oblasti ljudskog života i djelatnosti. Bez tradicije se ne da zamisliti ni goli opstanak, a kamoli kultura ljudskih zajednica. Može se reći da bez tradicije ne samo da ne postoji nijedna kultura u historiji čovječanstva već se bez nje ne može pretpostaviti opstanak nijedne ljudske zajednice. Tako je tradicija ono što održava društva i civilizacije, neprestanim

promicanjem djela i misli, i njihovom stvaralačkom modifikacijom. (*Opća enciklopedija...*, 1982: 266)

U skladu s ranije rečenim, tradicija nije samo konzervirana vrijednost nego, daleko više od toga, osnova za stvaranje novih vrijednosti. Radi se o tome da svaki istinski kompletna napredak obavezno podrazumijeva oslanjanje na ranije stvorene vrijednosti kao što podrazumijeva i njihovo kritičko preispitivanje, što ne znači i njihovo negiranje.

“U savremenom svijetu postoji odbojnost i neprijateljstvo prema tradiciji i svemu onome što tradicija podrazumijeva, jer ona dovodi u pitanje sveprožimajuću ideologiju savremenog čovjeka koja nameće potrebu za uvijek novim i samim tim odbacivanjem onoga što je staro.” (Čimić, 1978:29)

Savremena tehnička civilizacija snažno potiskuje tradiciju i zaobilazi kulturu, jednostavno “napada” sve prostore u kojima čovjek živi i kreće se, ali zalazi i u dubinu, u sve pore ljudskog bića. Ta civilizacija u jednom dijelu svog napretka ostvarila je prava čuda, ali ona uvijek nosi i nedostatke. Povećana je proizvodnost rada do neslučenih razmjera, ali i usmjerenje njegovih rezultata, čak i protiv čovjeka; ukida se naporan fizički rad sa znatnim skraćanjem radnog vremena, ali čovjek nije rasterećen, nego je i dalje umoran; prošireno je slobodno vrijeme u kojem se nude različite vrste razonode, ali one nisu donijele sreću i zadovoljstvo; osigurano je zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba, ali čovjeku treba sve više; omogućene su automatske komunikacije između ljudi s jednog na drugi kraj planete, ali su znatno smanjene i ohlađene neposredne komunikacije i ljudi su sve više otuđeni jedni od drugih.

“Moderni svijet nagriza i teži uništenju svega što je sveto, vjersko, trajno i tradicionalno u njegovu okruženju, a osobito se suprotstavlja islamu kao vjeri koja je odbila napustiti svoj sveti način života i Allahov zakon koji obuhvaća svaku ljudsku djelatnost.” (Nasr, 1998:296)

Tradicija je ono što je iz prošlosti preneseno u sadašnjost i što se prenosi u budućnost. To je ono što nadilazi vremenska i prostorna ograničenja, ono što je u našoj povijesti sadašnje, što je iz naše prošlosti vitalno i živo i što posjeduje potencijal za budućnost.

Tradicija (u koju u najširem smislu ubrajamo i jezik i religiju) u životu jednog naroda najpresudnije utiče na stvaranje i očuvanje identiteta te zajednice. U neprestanoj trci sa vremenom i profitom, čemu veći dio čovječanstva danas robuje, u eri globalizacije koja poništava posebnosti naroda i zemalja, zamjenjujući ih univerzalnim i pomalo bezličnim vrijednostima, tradicija je garant opstanka naroda i njegove samobitnosti.

2. Odnos prema tradiciji

Nakon ovih uvodnih napomena o važnosti tradicije bitno nam je propitati da li ljudi razumiju njen značaj i na koji način se odnose prema njoj.

“Svi ljudi imaju tradiciju s kojom su egzistencijalno povezani (sudbinski najtješnje povezani). Ovisno o naravi odnosa prema njoj može se govoriti o gubljenju, odnosno produktivnom produžavanju njihova trajanja.” (Silajdžić, 1995:4)

Budući da stoji u osnovi čovjekova identiteta, prema tradiciji se ne može biti neutralno. Prema njoj su ljudi uvijek u pozitivnom ili u negativnom odnosu. Pozitivni odnos spram tradicije se ima onda kada se ona ne shvaća nečim statičnim i za život mrtvim iskustvom, već živim i dinamičkim kvalitativnim procesom unutar kojeg se osigurava duhovni i kulturni kontinuitet jednog kolektiva. (Silajdžić, 2005:9)

Negativni odnos prema tradiciji se može ispoljavati na dva načina, precjenjujući ili potcjenjujući njen značaj. U tradiciji se čovjek može zatvoriti prema svemu novome što nadolazi, čime se zapada u mehanički otpor prema pozitivnim i progresivnim dostignućima i tokovima savremenog svijeta.

S druge strane, definitivni raskid sa tradicijom kao skupom znanja i iskustva koje smo preuzeli od ranijih generacija je apsolutno nemoguć, a prekid s kulturnom i vjerskom tradicijom ima za posljedicu *progresivno gubljenje vlastitog identiteta*. “Time čovjek kao individua i kolektiv pada u (samo)zaborav, privid, bestemeljnost i ahistoričnost, marginalnost i postaje predmetom raznolikih instrumentalizacija i manipulacija”. (Silajdžić, 1995:5)

Kultura Bošnjaka predstavlja čitav niz posebnosti, razvijanih tokom historije ovog naroda, kojima se Bošnjaci razlikuju i prepoznaju među ostalim narodima. Prije svega, osobenost leži u činjenici da su Bošnjaci autohtoni evropski narod koji pri tome u velikoj mjeri njeguju islamsku tradiciju¹ što je specifično, u pozitivnom smislu, u šarolikoj, ali ipak prilično jednoobraznoj kulturološkoj sceni Evrope.²

Shodno navedenom, krajnje je opasno za opstanak nas Bošnjaka muslimana, ali i šire, ignorirati, zaboravljati i odbacivati našu višestoljetnu islamsku tradiciju, ali i, s druge strane, može biti krajnje kontraproduktivno insistirati na onim tradicijama i običajima koji su anahroni i prevaziđeni s obzirom na to da su bili rezultat okolnosti koje su se davno promijenile.

Prema tome, “ako se prema našoj bošnjačkoj, balkanskoj i evropskoj tradiciji islama ne budemo odnosili kritički, onda u njoj nećemo prepoznati duhovne i kulturne potencijale, niti ćemo moći preuzeti njene vrijednosti i značenja koja bi mogla biti poticajna za naš savremeni identitet, izazove i orijentiranje u našem vremenu.”³ O životvornoj snazi predaje, odnosno tradicije, Kern i Niemann (1994:93) kažu:

U predaji se taloži ono što je preostalo od svijesti o identitetu, od znanja o tome što dotična narodna skupina kao socijalna klasna

grupa jest, a što ona treba postati. I kada se to pokrene u akciju, onda iz izvora prošlosti nastaje novo, životvorno znanje o tome ko sam ja, ko smo mi u sadašnjosti koja je otvorena prema budućnosti. Stjecanje identiteta na temelju ponovnog pronalaženja predaje – to se može dogoditi i događa se neprestano; to je konačno temeljna uloga tradicije i njezin prvotni cilj.

Uvjet racionalnog, kritičkog odnosa prema vlastitoj i tuđoj tradiciji jeste njezino upoznavanje. Zato je podjednako “nekulturno”, dakle kulturno i historijski neproduktivno, slijepo oponašanje prošlosti i robovanje onome što je “nekad bilo”, ali i grubo odbacivanje onog što su drugi prije nas iskusili i stvorili. Ovu mjeru sasvim tačno odmjerava narodna mudrost koja kaže: “Pametan se uči na iskustvu drugih, a nerazumna osoba ni iz svoga ne izvlači valjane pouke”. To drugim riječima znači da svi oni koji zaboravljaju lekcije historije bivaju prinudeni da ih kad-tad ponavljaju.

Problem vremena u kojem živimo jeste da se vrijednosti (post)modernizma naturaju kao neupitne i jedine valjane i dominiraju na globalnoj razini prožimajući sve sfere ljudskog djelovanja bez obzira na to što to istovremeno podrazumijeva poricanje tradicijskih vrijednosti i nijekanje Boga i duhovnosti.

Apsurdno je i pogubno za razvoj i prosperitet čovječanstva samo uzdrmati stare navike i vrijednosti, a ne ponuditi bolje. Naravno, ono što je bilo vrijedno u prošlosti i što je omogućilo razvoj civilizacije treba kritički temeljito propitati i treba da bude predmet savremenih interpretacija koje će pokazati da li su te vrijednosti u skladu s potrebama i zahtjevima današnjice, a pogotovo takvo propitivanje i interpretaciju trebaju doživjeti one ideje, razmišljanja, običaji i naslijeđene prakse

koje su i na prvi pogled prevaziđene i izgubile su svoj razlog postojanja.

“S druge strane, treba stalno imati na umu da sve prošlo nije i sveto. Nostalgija za prošlim, bez potrebne kritičnosti i distance, lahko se izvrgava u negaciju sadašnjeg i paničan strah od novog.” (Božilović, 2010: 115)

Mlade generacije trebaju graditi novu Bosnu i Hercegovinu ne samo u smislu formalnog ispunjavanja političkih, ekonomskih, pravnih, privrednih, vojnih, zdravstvenih i dr. standarda savremene funkcionalne države, nego na višeslojnim temeljima civilizacijskih vrijednosti milenijske države koji će joj dati čvrstinu, prepoznatljivost i omogućiti konstantni razvoj i progres.

U Bosni i Hercegovini danas postoje tradicije, uvjerenja, razmišljanja i običaji koji su odraz suvjerja, bogumilske prakse i sl. koji za muslimane nemaju značaja i trebaju ih se, ako već nisu, oslobađati. Takva je situacija s vjerovanjem da samo nošenje hamajlija i talimana štiti osobe koje ih nose, da su gavran i kukavica kada prelete preko kuće vjesnici smrti i nesreće, da ne treba prilikom zagrtanja umrlog preuzimati lopatu neposredno iz ruke druge osobe kako bi se prekinuo niz smrti i mnoga druga vjerovanja i običaji koji nemaju nikakva utemeljenja u šerijatu.

Postoje dalje običaji i prakse čiji sadržaj ima utemeljenje u šerijatu, ali je njihova forma podložna promjeni i treba je uvijek usklađivati sa savremenim potrebama i standardima. U mnogim mjestima širom Bosne i Hercegovine uče se mevludi i tevhiidi. Njihov sadržaj i forma su općepoznati i ne treba ih dodatno pojašnjavati, ali treba naglasiti da se tim sadržajima ukazuje na važnost života i smrti. U svim radosnim situacijama, ne samo prilikom rođenja djeteta, nego i prilikom udaje ili ženidbe, izgradnje kuće, useljenja u novu kuću, pokretanja posla uči se mevlud u kojem se

¹ O tome šta čini islamsku tradiciju Bošnjaka više vidi: Fikret, Karčić (2006). “Šta je to ‘islamska tradicija Bošnjaka?’” *Preporod*, 1. decembar,

Sarajevo, br. 23/841, str. 14-15.

² https://bs.wikipedia.org/wiki/Kultura_Bošnjaka (Dostupno 11. 8. 2022.)

³ Više vidi: Senada Tahirović, “Sva ta

tradicija”, online adresa: <https://www.preporod.com/index.php/misljenja/item/11121-sva-ta-tradicija> (Dostupno 26.3.2020.)

uči Kur'an, podsjeća na najznačajnije detalje iz života Muhammeda, a.s., i drži vaz kroz koji se upute osnovne smjernice za kvalitetniji i smisleniji način života, utemeljen na uzornoj praksi Muhammeda, a.s.

Kao što je život isprepleten trenucima radosti i tuge, iskušenja i rahluka, tako uz mevlud ide i tevhid, koji se posebno uči na dan smrti, sedmi i četrdeseti dan poslije smrti, nakon godinu dana itd., a cilj je da se u tim teškim trenucima sjetimo Allaha, dž.š., i činjenice da On daje život i smrt i da mi ni na koji način smrt ne možemo odgoditi ni izbjeći. Ove sadržaje treba nastaviti činiti i promovirati, ali u onoj formi koja će ostati u okvirima šerijata i biti privlačna, a sve sadržaje u toku mevluda i tevhida koji su u suprotnosti s Kur'anom i sunnetom treba uklanjati (nepropisno oblačenje, posebno u ljetnom periodu, nepravilno učenje Kur'ana, neprimjerena obraćanja vaiza, ogovaranje i omalovažavanje odsutnih osoba i sl.).

Ideje, običaje, prakse i vrline koje su oduvijek krasile Bošnjake muslimane, kao što su duhovnost, moralnost, mudrost i vjersko znanje, junaštvo, merhamet, razumijevanje i uvažavanje drugog i drugačijeg, poštovanje starijeg, harmonični porodični odnosi puni poštovanja i ljubavi, držanje do riječi i obećanja, a koje se polahko gube i iščezavaju treba sistemski i kontinuirano vraćati u naš život.

Danas se često mijenjaju trendovi izbora u prehrani, odjeći, odlascima na putovanja, čitanju knjiga i sl. Neke zapadne zemlje idu tako daleko da, naprimjer, u potpunosti mijenjaju svoj način prehrane u obdaništima ili školama zbog strane tradicije i tako gube "ono svoje", a da nisu dobro upoznali "ono novo". Naravno, ako živimo izvan Bosne i Hercegovine, obavezni smo poštovati pravni sistem zemlje u koju smo došli, ali nikada nemojmo zaboraviti ono što jesmo. Iako na Zapadu živimo u nama stranoj kulturi, poštujemo je, ali u krugu porodice i džemata insistiramo na bosanskom jeziku i *adetu* u ophođenju, ishrani i radu, odnosno na našoj islamskoj

tradiciji koju s ponosom prenosimo onima s kojima živimo i zbog koje nas sugrađani vole i cijene.

3. Modaliteti povratka pozitivnoj tradiciji

Osim kao posljedica ljudske slabosti da smo skloni zaboravu čak i onoga što nam je egzistencijalno važno, i brojni drugi faktori utječu na zanemarivanje i iščezavanje tradicije, među kojima su najznačajniji:

- a) globalizacija, koja potire nacionalne, etničke, religijske i druge posebnosti;
- b) asimilacija i marginalizacija pojedinih kulturnih grupa, koja je posebno izražena u situacijama kada se pojedinci ili civilizacijski slabije grupe nađu u okruženju jače zajednice;
- c) industrijalizacija i ubrzani način života koji ne ostavlja vremena da se bavimo ičim drugim osim svojim poslovnim obavezama i onim što je u vezi s tim. Mladi izlaze na tržište rada koje nikada nije bilo nestabilnije te samim tim sve teže dolaze do sigurnih prilika za osnovno samostalno ekonomsko izdržavanje. Kako onda u ovakvoj situaciji pratiti tradiciju, prenositi običaje, kada nam je ugroženo i osnovno preživljavanje;
- d) nasilno uništavanje tradicije i njenih nositelja, nastojanje čak i oružanim sredstvima ne samo da se uništi, u našem konkretnom slučaju, posebnost bosanskohercegovačkih muslimana, nego da se u potpunosti muslimani, kao baštinici islamske tradicije, uklone s ovih prostora.

O tome na koji način ne bi trebao biti povratak tradiciji prof. Silajdžić (1995:11) kaže:

Islam u njegovom učenju u novoj postmoderno paradigmi nije potrebna nikakva restauracija, još manje bezuvjetna adaptacija na tekovine zapadne kulture i

civilizacije (tamagrub), a ni nekritičko slijepo slijeđenje vlastite prošlosti i tradicije (taqlid). U jednom i u drugom slučaju načinili bismo neoprostive pogreške. Metodološki bismo, veli Nasr, sveli ukupno islamsko iskustvo (njegovu dinamičku snagu) na isključivo jednu dimenziju, što je naravno pogrešno.

Danas se najčešće pozivamo na tradiciju, tradicijske vrijednosti i običaje u vrijeme mubarek dana, kada istrajavamo ili nastojimo da oživimo tradicionalne norme ponašanja i one u nama bude posebne osjećaje sigurnosti, zajedništva i mira, daju nam posebnu toplinu i čine nas sretnim. Odlazimo na bajram-namaz, prije svega, što time želimo postići Allahovo, dž.š., zadovoljstvo i jer ga je klanjao Muhammed, a.s., kao što time nastojimo nastaviti našu muslimansku višestoljetnu tradiciju, posjećujemo mezarja, kabure naših predaka, pripremamo i uživamo u tradicionalnim jelima i sl. Temeljno je sada pitanje možemo li naš svakodnevni i cjeloviti način života, pojedinačni, porodični i kolektivni, snažnije utemeljiti na tradicijskim vrijednostima kako bi one bile okosnica našeg ponašanja na poslu, javnom mjestu, unutar porodice, džemata, zajednice, što bi naš način života učinilo kvalitetnijim?!

Da bi se očuvale vrijednosti koje su živjele prethodne generacije, a koje su po svom doprinosu čovječanstvu ostale prepoznatljive, neophodno je tome krajnje odgovorno i sistemski pristupiti, kroz obrazovni sistem na svim razinama, djelovanje naučnih i ustanova kulture, ali prije i poslije svega kroz kućni odgoj koji je temelj cjelokupnog našeg života i napretka.

3.1. Kroz obrazovni sistem prenositi tradicijske vrijednosti

Kroz nastavne sadržaje na svim razinama obrazovanja u skladu sa životnom dobi učenika i studenata na primjeren način i odgovarajućim metodama poučavati ih onim najljepšim materijalnim, tehničkim, duhovnim i kulturnim vrijednostima iz svih krajeva naše zemlje, argumentirano ih

uvjeriti u njihovu vrijednost i značaj za prošlost, sadašnjost i budućnost u nastojanju da sačuvamo naš identitet i razvijamo našu pojedinačnu i kolektivnu snagu. Potom ih navikavati na njihovo uvažavanje unutar porodice, u školi, u javnosti, kako bi postale sastavni dio njihove kulture ponašanja i življenja.

Posebno je važno naglašavati one vrijednosti koje su baštinili naši preci i po čemu se dobri Bošnjani stoljećima prepoznavao, od vjere u Boga i klanjanja samo Njemu, preko vjerovanja u sudbinu i nepokolebljivosti u borbi i na putu dobra općenito, dobronamjernosti, razumijevanja i blagosti (merhameta) prema drugima do posvećenosti i odgovornosti u radu, jer je sve činio po *tabiatu* ostvarujući najviše standarde izvrsnosti, s obzirom na to da je čvrsto vjerovao da ga njegov Gospodar u svakom trenutku nadzire.

3.2. Institucionalno čuvanje tradicije kroz naučne i ustanove kulture

O potrebi da naučne i ustanove kulture cijele Bosne i Hercegovine na svim razinama vlasti brinu o tradicijskim vrijednostima, njihovom očuvanju i promoviranju često je govorio prof. dr. Šaćir Filandra, posebno naglašavajući njihovu zadaću u "razvijanju, preoblikovanju te tradiranju/prenošenju novim generacijama onih principa kulturnog identiteta naroda koji ga čine osobenim i prepoznatljivim entitetom..."⁴ Tu se prije svega misli na brigu o jeziku, književnosti, nauci i umjetnosti, odnosno o svim segmentima ljudskog stvaralaštva koji u sebi nose duh jednog naroda i jačaju njegov identitet.

S tim ciljem neophodno je razvijanje stalnih programa i projekata (npr. snimanje filmova, razvijanje softverskih programa i platformi za promociju tradicije, organiziranje "sedmica" i "mjeseci", izložbi i naučnih skupova za populariziranje znamenitih ljudi iz naše povijesti i sl.), različitih po svom trajanju, sadržajima, razinama i adresatima kojima su izravno upućeni, ali s nastojanjem da obuhvate što veći broj

osoba kojima će se jačati svijest o važnosti aktualiziranja i življenja tradicije. Ovo je posebno važno za Bošnjake i Bošnjakinje koji žive i rade izvan Bosne i Hercegovine.

3.3. Kućni odgoj

Bez tradicije ne bi bilo kulture u obliku u kojem je danas poznajemo. Naime, za razliku od boje kose i očiju koje direktno nasljeđujemo od naših predaka, kultura nije zapisana u našem genetskom kodu. Jedini način da se ona prenese s generacije na generaciju je preko običaja, a još više preko ideja, stajališta, osjećaja i ideala koje učimo od svojih djedova i nana, roditelja, učitelja i odgajatelja. No, iako je često doživljavamo kao nešto što se ne mijenja, tradicija se zapravo neprestano prilagođava društvenim, političkim i ekonomskim prilikama u kojima živimo i na to trebamo uvijek obraćati pažnju i zapitati se da li svojim kontinuiranim načinom ponašanja uvodimo pozitivne ili negativne kulturne obrasce.⁵

Osim što je izuzetno bitna za društvo, tradicija je važna i za svaku pojedinu porodicu. Pritom ne mislimo samo na običaje ili znanja koje su nam prenijeli naši preci. Svako od nas unutar svoje porodice stvara male, ali jedinstvene običaje i prakse. To može biti insistiranje da jedan od namaza (zbog završetka dnevnih obaveza najpogodnije je da to bude akşam) obavezno zajednički kod kuće obavimo, da ne počinjemo s jelom dok se svi ne okupimo i glasno ne proučimo bismilu, gledanje interesantnog filma petkom uvečer, zajednički odlazak u džamiju, učenje Kur'ana i sl. Istraživanja su pokazala da su porodice koje njeguju takve tradicije i insistiraju na njima kompaktnije, zdravije i u konačnici sretnije od onih koje to ne čine. Drugim riječima, tradicija

nam omogućuje da se emocionalno povežemo, da se lakše suočimo sa životnim izazovima i promjenama te da stvorimo toplinu i osjećaj sigurnosti u porodičnim odnosima.⁶

Uobičajene navike i prakse koje redovno u isto vrijeme održavamo rađaju posebne emocije, one nas podsjećaju na zajedništvo, bude nam najljepša sjećanja iz djetinjstva, njima se opiremo svijetu koji je u stalnoj promjeni. Takva su recimo druženja mladića i djevojaka prije ramazana ili mubarek noći kada se čisti i miriše džamija. Svaki taj miris kada ga poslije više godina osjetimo vraća nas u ta lijepa vremena, u najljepše trenutke djetinjstva i mladosti, a svaka šara na ćilimu koja je ostala urezana u naše sjećanje podsjeća nas na naša druženja i trenutke sreće.

I daleko, daleko više se pamte ti mirisi, boje i osjećaji, nego recimo pokloni. Posebno zadovoljstvo je bilo biti u društvu s dedom, nanom, babom, mamom, amidžama i amidžinicama, kada bi se u ljetnom periodu svi okupili u dedinoj kući i navečer stariji pili crnu kahvu, a mlađi bijelu i osjećali to zajedništvo, poštovanje i uvažavanje, tu jednostavnost i toplinu bosanske kuće i muslimanske porodice, naročito kada se to na kraju kruniše zajedničkim obavljanjem akşam-namaza. Zajedno u istom safu sa svojim dedom i amidžama stojiš pred svojim Gospodarom. Vidiš kako i dedo čija je riječ uvijek bila posljednja sa skrušenošću pada na sedždu Allahu, dž.š. Ništa nije u tim mračnim i dugim zimskim noćima tako svijetlilo kao naše mladalačke duše ispunjene vjerom, ljubavlju i nadom.

Ova sjećanja nosimo kao najljepše uspomene na ta davna vremena, ali i kao obavezu da sličnu atmosferu osiguramo našim potomcima, da zajedno s njima kroz mrkle noći osmišljavamo svijetle dane.

⁴ Šaćir Filandra, "O obnovi institucionalne kulturne posebnosti Bošnjaka" (<https://www.biserje.ba/filandra-o-obnovi-institucionalne-kulturne-posebnosti-bošnjaka/>) (Dostupno, 10.10.2020.)

⁵ Više vidi: <https://www.sensa.hr/clanci/duhovnost/tradicija-korito-rijeke-zivota> (Dostupno, 29.2.2020.)

⁶ <https://www.sensa.hr/clanci/duhovnost/tradicija-korito-rijeke-zivota> (29.2.2020.)

Puno je tih značajnih datuma iz našeg djetinjstva kojih se rado sjećamo: prvi dan posta koji smo ispostavili, prvi završni ispiti u mektebu, prve hatma-dove nakon proučenog Kur'ana, mevludi uoči Lejletul-kadra, odlazak na bajram-namaz i posebna iskustva kada smo kao učenici medrese odlazili na prve ramazanske prakse. I te emocije nosimo u svojoj duši kao najveće blago, čuvajući da ih niko ne obezvrijedi i onda svake godine pomalo otvaramo, odškrinjujemo vrata svojih emocija kako bi svaki ramazan, svaki Bajram, svaki odlazak u džamiju dao novi miris u tu seharu naših uspomena.

Poštovanje tradicije su suptilne niti koje nas vežu s prošlošću, ali ono što je još važnije to su naši pratioci ovdje i sada, ali i kroz neizvjesnu budućnost, koji nam i u tim nesigurnim vremenima pružaju toplinu i sigurnost.⁷

Te patioce naslijedili smo od porodice, dijelimo ih s porodicom ili ih ostavljamo samo za sebe, za našu intimu i uživamo sami u njima. Pomažu nam da ostanemo zdravi duhom i povezani. Podsjećaju nas da imamo vlastito mjesto u poretku stvari. Donose nam radost, pomiču nas i motiviraju.

Ovdje treba naglasiti da se život muslimana i muslimanke u svakom vremenu i na svakom mjestu kreće unutar okvira koji su zacrtani Kur'anom i uzornom praksom Muhammeda, a.s. Tako i kada govorimo o osobnim ili porodičnim tradicijama govori se o onima koje imaju utemeljenja i uporišta u sunnetu Božijeg Poslanika, a.s., a ne o novinama koje slijede moderne trendove. Posebno se cijeni kada mi svojom životnom praksom oživimo sunnete Božijeg Poslanika, a.s., koji su se vremenom zaboravili i izgubili. Vjerovjesnik, a.s., je jednom prilikom rekao Bilalu ibn el-Harisu, r.a.:

“Ko oživi jedan od mojih sunneta, koji je nakon mene zamro, imat

će nagradu svih onih koji ga budu primjenjivali, a da se njihova nagrada neće ništa umanjiti. Međutim, ko uvede novinu kojom se ne želi zadovoljstvo Allaha i Njegovog Poslanika, imat će grijeh ravan grijesima svih onih koji je budu primjenjivali, a da se njihov grijeh neće ništa umanjiti.” (Et-Tirmizi, br. 2.677 i Ibn Madže, br. 209)

Lijepo je pratiti ustaljenu porodičnu tradiciju, a još je ljepše dati joj osobni pečat. Uočiti šta to nama u našem životu nedostaje iz uzornoga života Muhammeda, a.s., da li je to možda iskrenost u govoru, poštenje u međusobnoj komunikaciji i poslovanju, odgovornost u radu, pravednost u radu s drugima?! Ili možda nastojanje da ne budemo ovisni o drugima, da uvijek s osmijehom na licu komuniciramo, da posao dovodimo do kraja?! Ustrajmo na činjenju bilo čega od ovoga, samo po sebi donijet će nam bolji i kvalitetniji život, a, s druge strane, osjećat ćemo posebno zadovoljstvo, jer time slijedimo našeg Poslanika, a.s., i snažnije se vezujemo za njegove sljedbenike. Počnimo te postupke najavljujati s uzbuđenjem te im se veseliti svi zajedno. Prije ili kasnije, naša tradicija početak će živjeti novi život i postati važan dio naše sretne porodice.

To i jeste svrha tradicije: donosi nam ugodu i umiruje nas, pomaže nam pronaći mir i radost u ovom svijetu otuđenosti i egoizma, daje osjećaj kontinuiteta u stalno promjenjivom svijetu. Ti običaji i prakse ne trebaju biti složeni da bi imali posebno značenje. Njihova bit je da nas povezuju s nama samima, s drugim ljudima i da se naš način života (sunne) skladno uključuje u opći sistem (sunnetullah) koji vlada u svemiru.

Zaključak

Budući da tradicija podrazumijeva proces održavanja vrijednosti, vjerovanja, ideja, načela, znanja, običaja i njihovog prenošenja unutar grupe, zajednice ili društva,

s generacije na generaciju, iz prošlosti u sadašnjost, usmeno, pisanim putem ili primjenom kako bi budućim generacijama omogućavao kvalitetniji život, nemoguće je zamisliti opstanak, a kamoli napredak pojedinca, zajednice i društva u bilo kojoj sferi ljudskog djelovanja bez oslanjanja na ono što je preuzeto od ranijih generacija.

Svaki potpuni i trajni napredak obavezno podrazumijeva oslanjanje na ranije uspostavljene vrijednosti, kao što podrazumijeva i njihovo kritičko preispitivanje, koje ne znači njihovo negiranje.

Tradicija u životu jednog naroda najpresudnije utiče na stvaranje i očuvanje identiteta. U neprestanoj trci s vremenom i profitom, čemu veći dio čovječanstva danas robuje, u eri globalizacije koja poništava mnoge posebnosti naroda, zamjenjujući ih univerzalnim i pomalo bezličnim vrijednostima, tradicija je garant opstanka naroda i njegove samobitnosti.

Osim kao posljedica ljudske slabosti da smo skloni zaboravu čak i onoga što nam je egzistencijalno važno, i brojni drugi faktori utječu na zanemarivanje i iščezavanje tradicije, među kojima su najznačajniji: globalizacija, asimilacija i marginalizacija, industrijalizacija i ubrzani način života te nasilno uništavanje tradicije i njenih nositelja.

Da bi se očuvale vrijednosti koje su uvažavale prethodne generacije neophodno je tome krajnje odgovorno i sistemski pristupiti, kroz obrazovni sistem na svim razinama, djelovanje naučnih i ustanova kulture, ali prije i poslije svega kroz kućni odgoj koji je temelj cjelokupnog našeg života i napretka.

Tek tada možemo se nadati zdravim generacijama ponosnih mladića i djevojaka koji će graditi novu Bosnu i Hercegovinu, a ne napuštati je, na temeljima univerzalnih vrijednosti koje su njihovi preci na najbolji način stoljećima živjeli na ovim prostorima istovremeno uvažavajući standarde savremene funkcionalne države.

⁷ Više v.: <https://www.sensa.hr/clanci/lifecoach/zasto-je-tradicija-vazna-u-zivotu> (2.3.2020)

Literatura

- Kur'an s prevodom* (1992). Preveo: Besim Korkut. Medina Munevvera: Kompleks Hadimul-haremejniš-šerifejn Melik Fehd.
- Božilović, Nikola (2010). "Tradicija i modernizacija". *Evropske perspektive kulture na Balkanu. Sociologija*, LII, br. 2.
- Čimić, Esad (1978). "Između tradicije i tradicionalizma". *Revija za sociologiju*, god. VIII, 1-2.
- Karčić, Fikret (2006). "Šta je to 'islamska tradicija Bošnjaka?'" *Preporod*, 1. decembar, Sarajevo, br. 23/841.
- Kern, Walter i Niemann, Franz-Josef (1994). *Nauka o teološkoj spoznaji*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Mos, Marsel (1982). *Sociologija i antropologija*. Beograd: Prosveta.
- Nasr, Sejjid Husein (1998). *Vodič mladom muslimanu*. Prevela s engleskoga: Aida Abadžić-Hodžić. Sarajevo: Ljiljan.
- Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda* (1982). Zagreb, VIII.
- Silajdžić, Adnan (1995). *Muslimani između tradicije i suvremenosti*. Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, tribina br. 40.
- Silajdžić, Adnan (2005). *40 hadisa sa komentarom*, Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Šaćir Filandra, "O obnovi institucionalne kulturne posebnosti Bošnjaka", <https://www.biserje.ba/filandra-obnovi-institucionalne-kulturne-posebnosti-bosnjaka/> (Dostupno, 10.10.2020.).
- Gilad Sommer, "Trebam li tradiciju?" <https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/trebamo-li-tradiciju/> (Dostupno, 26. 5. 2022).
- Senada Tahirović, "Sva ta tradicija", online adresa: <https://www.preporod.com/index.php/misljenja/item/11121-sva-ta-tradicija> (Dostupno, 26.3.2020.) <https://www.sensa.hr/clanci/duhovnost/tradicija-korito-rijeke-zivota> (Dostupno, 29.2.2020.)

الموجز

كيف نعيد للتراث الإسلامي في البوسنة والهرسك
دوره في بناء الحياة؟

زهدي حسانوفيتش

إن الإنسان المعاصر، وخاصة المسلمين والمسلمات داخل البوسنة والهرسك وخارجها، في أزمنة ما بعد الحرب، يزدادون بشكل يومي بعدا عن تراثهم، وذلك لأسباب كثيرة (كالعولمة والاستيعاب والتهميش، والتحول الصناعي ونمط الحياة السريع، وكذلك الإلتلاف المتعمد للتراث وحملته). وإن كان ذلك مفهوما عندما يتعلق الأمر بالممارسات السلبية التي فقدت مضمونها وأسباب بقائها، فإنه من غير المتصور أن نتخلي عن التراث الذي يحمل قيمنا الدينية والخلقية والفكرية، والذي يلهمنا ويدعونا لفعل الخير والعمل الجاد، ويوقظ فينا أجمل المشاعر والأحاسيس، ويعزز وحدتنا. وتزداد المفارقة حدة عندما يتعلق الأمر بالمعتقدات والتعاليم التي يقوم عليها بقاؤنا الجسدي، وهي ما يشكل جوهر وجودنا وهويتنا، فإذا تخلينا عنها، فإننا لا نفقد خصوصيتنا وحسب بل نحرم أنفسنا من معنى الحياة ومن القدرة على استمرارية البقاء في الزمان والمكان. إن هذا المقال يذكرنا بأهمية التراث وضرورة الرجوع إليه، وبأبرز الأنماط التي ستمكننا من الرجوع إلى أجمل شيء تركه لنا أجدادنا، ألا وهو الأمانة. إن تحقيق هذا ممكن عبر النظام التعليمي بكافة مستوياته، وبعمل المؤسسات العلمية والثقافية، ولكن قبل كل هذا وبعده، عبر التربية المنزلية التي تعتبر أساس حياتنا كلها وأساس تقدمنا.

الكلمات الرئيسية: التراث، القيم، الهوية، معنى الحياة، الحداثة، التقدم.

Summary

HOW TO REVIVE THE LIFE-GIVING
ROLE OF THE ISLAMIC TRADITION
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA?

Zuhdija Hasanović

Contemporary man in general and the Muslims of Bosnia and Herzegovina in particular, have in the post-war period, for various reasons (globalisation, assimilation, marginalisation, industrialisation and its fast pace lifestyle, the violent destruction of tradition and its bearers) grown distant from their tradition. In as much as it may be completely understandable in regards to those areas of the tradition that have become obsolete over time and have lost their significance, it is not understandable, rather it is unthinkable that we should renounce the tradition which is a hallmark of our spiritual, moral and intellectual values, which inspires better and virtuous actions, stirs the most beautiful emotions and strengthens the sense of community. It is especially absurd to renounce those essential beliefs and teachings that make the warp and woof of our identity and of our very existence. By doing so, we lose our identity and the meaning of life and more significantly deprive ourselves of the possibility of existence in time and space. This article reminds us of the significance of tradition, of the necessity to return to it, and it reviews the most important modes that can revive the best of what our ancestors have left to us as heritage. This could be achieved through the education system on all levels, through activities of scientific and cultural institutions, but above all through an upbringing in our homes which is a foundation of our very existence and prosperity.

Keywords: tradition, values, identity, the meaning of life, modernity, prosperity